

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNDE ANADOLU TAHAYYÜLÜ: REMZİ OĞUZ ARIK
THOUGHT OF ANATOLIA IN TURKISH NATIONALISM: REMZİ OGUZ ARIK

Hüseyin SADOĞLU

Doç. Dr.,KTÜ, İİBF, Kamu Yönetimi. e-mail: huseyinsadoglu@ktu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

Geliş 28 Ekim 2017
Kabul 15 Kasım 2017

Anahtar Kelimeler:
Milliyetçilik
Coğrafya
Remzi Oğuz Arık
Anadoluculuk

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Milliyet ve milli tarihin miladı ve tanımı noktasındaki tartışmalar ile şekillenen milliyetçiliğin, somut olarak bir bünyede varlığı, coğrafyadır. Bu husus, insanın biyografik hikâyesinde iradi olarak ortaya koyduğu eylem ve hareket kabiliyetinde, bedeninin rolü ve işleviyle doğru orantılıdır. Dolayısıyla, milletlerin biyografik hikâyelerinde de tarih ve coğrafya, kendi kaderlerinin ve eserlerin tecessüm ettiği milli kimliğe tekabül etmektedir. Nitekim “ben kimim” sorusuna verilecek cevap, büyük ölçüde “nereden geldim” sorusuna bağımlı kalmaktadır. Dolayısıyla, tarafsız ve nötr olan bir coğrafyanın nasıl şekillendiği milletlerin kültürlerine dair ipuçlarını, ne zaman şekillendiği ise mazilerine dair verileri bize kazandırmaktadır. Bu çalışmada, Türk düşünce tarihini derinden etkilemiş, milliyetçilik çatısı altında şekillenen Anadoluculuk akımının temsilcisi olan Remzi Oğuz Arık’ın coğrafya ve tarih bağlamında milliyetçilik meselesine getirdiği yorum incelenecektir. Özellikle Milli Mücadele döneminden sonra, Türk milli kimliğinin miladı ve tarifi üzerine yoğunlaşan tartışmalar, oluşturulan yeni ulus devlet modeli, Türk coğrafyasının tarih ve kültür bağlamında neresi olduğuna ilişkin sorunsalı da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın doğru bir zemine oturtulması adına, öncelikle Türkiye’de çatalaşan milliyetçiliklerin coğrafya ve tarih terkipleri incelenecek, daha sonrasında ise bir milliyetçilik türü olan Anadoluculuğun kimlik-coğrafya-hafıza terkipleri Remzi Oğuz Arık üzerinden izah edilmeye çalışılacaktır.

ARTICLE INFO

Received 28 October 2017
Accepted 15 November 2017

Keywords:
Anti-natalist,
Pro-natalist,
Population,
Population Policy

© 2017 PESA All rights reserved

ABSTRACT

Nationalism, which is shaped by nation and the start of national history and its definition, exists in a concrete form; geography. This notion is in line with humanity’s willing acts of action and movement ability of the body, as a biographic story. As a result, the biographical histories of the nations correspond history and geography to their own destiny and the national identity that is embodied. Thus, the answer to the question “Who am I” is also an answer to the question “Where did I come from”. Because of this, how the neutral geography is shaped gives us information about the cultures of the nations whereas when they shaped gives us information about the history of the nations. In this work, the writings of Remzi Oğuz Arık, who has influenced Turkish thought deeply and is one of the most important names of Anatolianism, a variant of Turkish Nationalism, will be examined with a specific emphasis on geography and history affecting nationalism. Especially after the Turkish Independence War, the discussions about what is the national identity of the Turk along with the establishment of the Turks’ nation state has brought on a new problematic; Where is the geography of “The Turk”? In this context, in order for this work to be on solid ground, different interpretations and varying views of different nationalisms on geography and history will be examined and afterwards Anatolianism’s identity-geography-memory understanding will be attempted to be explained based on Remzi Oğuz Arık.

GİRİŞ

Modern Türk düşünce tarihinde hemen her dönem başat sorunlardan biri olan milliyetçilik, akademik mahfillerden sıradan vatandaşa kadar gündemi sürekli meşgul eden kavramlardan birisidir. Bu itibarla milliyetçilik tartışmalarının, Türk düşünce tarihinin özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren lokomotif görevini ifa ettiği söylenebilir. Siyasi iktidardan, kanaat önderlerine; sivil toplum kuruluşlarından meslek odalarına kadar hemen bütün aktörler ve kuruluşlar, düşünce dünyamızın şuuraltında eski, şuurunda yeni olan bu mefhumun, yani millet, milli tarih ve milli kültür meselelerinin cazibesinin ve tılsımının etkisi altında kalmışlardır.

Milliyetçilik düşüncesinin ülkemizdeki yoğun gündemi; özellikle tanımı, miladı ve sınırları noktasında hem teoride hem de pratikte bir takım soru(n)ları da beraberinde getirmiştir, hali hazırda da getirmektedir. Bu soru(n)ların temelinde ise milliyetçiliği besleyen damarları teşkil eden coğrafya ve tarih tasavvuru yer almaktadır. Mamafih, bu iki olguya yüklenen farklı anlamlar aynı zamanda farklı akımları ve politik uygulamaları da beraberinde getirmektedir. Coğrafya ve tarih kavramları, milliyetçiliğin meşru ve uygulanabilir bir zemin kazanması için de çoğu zaman yeniden tarif, tasnif ve en nihayetinde tahribe uğramaktadır. Bu tahrifat veya dejenerasyon, toplumun değer havzasından önce uzaklaşmayı ve daha sonrasında da yabancılaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Türkiye'nin hali hazırda gündemini ipotek altına alan meselelere bu pencereden bakıldığında tartışmaların nerede ve nasıl kilitlendiği anlamak da kolaylaşmaktadır.

Bu çalışmada, Türk düşünce tarihini derinden etkilemiş, milliyetçilik çatısı altında şekillenen Anadoluçuluk akımının temsilcilerinden biri olan Remzi Oğuz Arık'ın coğrafya ve tarih bağlamında milliyetçilik meselesine getirdiği yorum incelenecektir. Özellikle Milli Mücadele döneminden sonra, Türk milli kimliğinin miladı ve tarifi üzerine yoğunlaşan tartışmalar, oluşturulan yeni ulus devlet modeli, Türk coğrafyasının tarih ve kültür bağlamında neresi olduğuna ilişkin sorunsalı da beraberinde getirmiştir. Tarih ve coğrafya bağlamlarında erken cumhuriyet döneminde zuhur eden üç tarz-ı Türk tartışması, farklı tarih ve coğrafya terkiplerinin ortaya konulmasına sebebiyet vermekte; etkileri bugüne kadar uzanan Türk kimliğinin ne olduğuna ilişkin tartışmaların zeminini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın sağlıklı bir zemine oturtulması adına, öncelikle II. Meşrutiyet'ten itibaren Türkiye'de çatallaşan milliyetçiliklerin coğrafya ve tarih terkipleri incelenecek, daha sonrasında ise bir milliyetçilik türü olarak Anadoluçuluğun kimlik-coğrafya-hafıza terkipleri Remzi Oğuz Arık üzerinden izah edilmeye çalışılacaktır.

1. Türk Milliyetçiliğine Coğrafya Merkezli Bakış: Tarz-ı Üç Türklük

Milliyetçilik, Avrupa modernleşmesinin siyasal boyutu bağlamında ulus-devlet ve milli egemenlik kıstasları çerçevesinde şekillenmiştir. Bu itibarla, eski dünyanın muğlak ve siyasallaşmamış coğrafya düşüncesi, sınırları ve egemenlik hakları belirgin bir ulus devlet modelinde yeniden tanımlanmıştır. Milliyet mefhumu, üzerinde herkesin eşit ve ortak sorumluluklara sahip olduğu coğrafya üzerinde ünsiyet bağlarının perçinlendiği, siyasal ve hukuki bir tabiiyeti anlatan vatandaşlık kavramına tahvil edilmiştir. Ulus devlet, bir taraftan dış ve iç egemenliği milliyetçilik üzerinden yeniden tanımlarken, diğer taraftan; sosyo-kültürel bağlamda coğrafyayı, herkesin içerisinde güvenli ve huzurlu bir şekilde yaşayacağı yuva haline dönüştürmüştür (Calhoun, 2009).

Coğrafya ve ulus devlet arasındaki ilişki, aynı zamanda, milliyetçiliğin milli kimlik tahayyülünün de araçlarını ortaya koymaktadır. Nitekim, milleti hayal edilmiş bir topluluk olarak tanımlayan Anderson bu hususta şunu ifade etmektedir (2007: 20): “Uluslar hayal edilmiştir. Çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyelerini tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder.”

Anderson'un bahsettiği tarihsel millet muhayyilesinin somut zeminini coğrafya oluşturmaktadır. Birbirlerini hiç tanımayan insanlar arasında ortak duygusal bir bağ geliştiren, hatta bunu bir kader birliğine dönüştüren temel motivasyon kaynağı, bir coğrafyada egemen ve bağımsız olarak yaşamaktır. Bu düstur, inanç/değer sistemlerinin kolektif hafızanın süzgecinden geçerek umuma şamil bir şekilde yaygınlaşmasının da önünü açacaktır. Mamafih, bayrak, marş, kamu binaları, bedii ve mimari sanatlar, dil ve edebiyat gibi milli kimliğin tamamlayıcı unsurlarıyla hiç görmediği veyahut göremeyeceği insanlar arasında birlik kanalları oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, coğrafya millet tahayyülünün fiziki

ve manevi sınırlarını da teşkil etmektedir. Tarihi ve fiziki hususiyetleriyle beraber toplumların yaşadıkları coğrafyayı tanıması ve bilmesi, vatan bilincini geliştirmek ve vatana karşı tehdit unsurlarının ne olduğuna ilişkin farkındalığı da arttırmıştır. Dolayısıyla milletler arasındaki farklılaşma ve kültürel sınırlar, bu sayede belirgin ve mutlak bir zemine kavuşmuştur (Anderson, 2007: 21).

Kimliğin inşa sürecinde coğrafya üzerinden yapılacak tarih okuması, hem milletin coğrafyanın kadim öznesi olarak tespiti açısından, hem de gelecekte bu coğrafyadaki varlığını meşrulaştırması açısından önem arz etmektedir. Sınırları çizilmiş coğrafyada evvelden beri var olma iddiası, yabancı tehditlere yönelik verilen mücadelenin motivasyon kaynağı olmuştur. Bu bağlamda, zamansal öncelik denklemi içerisinde o coğrafya üzerindeki hakların savunulması, kimliğin içeride türdeş, dışarıya karşı ise konsolide hale gelmesini sağlayacaktır (Boyarin, 1994: 17).

Tarihi/kültürel kimliğin politik bir zemin kazanmasında “coğrafya”, kolektif hafızanın her daim tazelandığı, tazelenen hafıza ile milli benlik ve milli vazifenin güçlendiği, devletin varlığıyla tamamlanan güçlü bir faktör olarak belirlemektedir. Bu noktada politik kimlik ile tarihi/kültürel kimliğin her daim uyuşması istenmektedir. Dolayısıyla ulus devlet, tarihi/kültürel coğrafya üzerinde tecessüm etmiş, o coğrafyayı siyasallaştırmış, siyasal kültür ve vatandaşlık kimliği bünyesinde bir üst yapı olarak teşekkül etmektedir. Bu bağlamda, milliyetçiliğin coğrafyasında, tarihi/mistik/sembolik bir nokta işaret edildiğinde atavatan (fatherland); kültürel zeminde zuhur ettiğinde anavatan (motherland); siyasi/hukuki bir yapıyı işaret ettiğinde ise siyasal ülke (Homeland) vurgusu ön plana çıkmaktadır (Yücel, 2016: 241-242).

Türk milliyetçiliğine dair bu zamana kadar yürütülen tartışmalar, Türk milliyetçiliğini anlamada ve izahta çeşitli kriterlere göre yapılan birtakım ayrımları öne çıkarmaktadır. Bunlardan ilki Türk milliyetçiliğinin çeşitli zaman ve konjonktürlerde farklı yansımalarının ortaya çıkması bağlamında evrimsel (dönüşümsel) bir seyir izlediği iddiasıdır. Diğer bir tabirle, Türk Milliyetçiliği ile ilgili literatüre baktığımızda genel algı, milliyetçiliğin dönemin şart ve koşullarına uyarak adaptif bir çizgide seyrettiği ve bu bağlamda tekil, salt bir tanımının yapılabileceği noktasındadır. Bu tanım dışına çıkan milliyetçi fraksiyonlar ise “reaksiyona ve reflekse dayalı”, hatta “müfrit milliyetçilikler” şeklinde ötekileştirilmiştir. Bu bağlamda, Türk milliyetçiliği, Devlet-i Âliyye’nin dağılma devrinde dil ve kültür hareketleriyle başlamış ve daha sonra Turancı eğilimlerle siyasi bir nitelik kazanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ise Türk milliyetçiliğinin ideologları maceraperest ve ütöpik düşüncelerden vazgeçerek Anadolu’da modern ve Batılı/toprağa bağlı Türk kimliğini inşa etmiştir. Yine bu dönemde resmî ideolojiye muhalif görünen soy-Türkçü milliyetçilik, devlet tarafından komünizmle mücadeleye karşı kullanılmıştır.

Türk milliyetçiliğinde coğrafyayı merkeze aldığımızda karşımıza üç tarz-ı Türklük çıkmaktadır (Yücel, 2016: 200): Pan-Türkizm, Kemalist Milliyetçilik ve Anadoluçuluk. Bunlardan ilki, tarihi ve mitsel coğrafyaya atıf yapan ve Osmanlı’nın evrensel devlet modelini ata vatana tahvil ederek küçülmeyi reddeden, Turancılık akımıdır. Turancılık, özellikle Türkoloji çalışmalarının fikri hülasesi olarak, ataların coğrafyası olan Türkistan havzasına ilgi ve sahiplenmenin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Türklüğe yapılan vurgu, soy/nesep miti üzerinden şekillenmiştir. Ata vatan vurgusu, Türklüğün tarihi coğrafyasından tevarüs eden hususiyetleri ve mirası bağlamında “pan” hareketler zemininde siyasallaşmıştır.

Milli mücadele sonrasında kurulan genç cumhuriyetin kurucu felsefesini teşkil eden milliyetçilik ise iki şiar üzerinden araçsallaşmıştır: Birincisi, milliyetçiliğin, muasır medeniyetler seviyesine erişme bağlamında modernleştirici ve/veya medenileştirici vasıfları barındırmasıdır (Durgun, 2014: 71). Türk Milliyetçiliği, Batı tipi modernleşmenin ve laik yapının yerleşmesinde, devletin resmi ideolojisi olarak kabul edilmiştir. Devlet eliyle inşa edilen milliyetçilikle kültürel veya etnik bağlardan ziyade siyasi/hukuki bağlarla toplumsal bir mutabakatı oluşturma hedeflenmiştir. Bu bağlamda, bireylerden oluşan toplum aynı zamanda bir vatandaşlar topluluğu olarak tanımlanmıştır. Daha sarih bir tabirle, bir tür el çabukluğuyla mantıksal olarak çelişen iki millet anlayışı - vatandaşlar topluluğu ve kültürel topluluk - uygulamada bir araya getirmeye çalışılmıştır.¹ Böylelikle Osmanlı millet sistemi sonucunda

¹ J. Breuilly’nin siyasal kimlik bağlamında izah ettiği milliyetçilik için bkz Özkırımlı, 2008: 137.

arta kalan sorunlu toplumsal yapıyı, hukuki bir bağ ile birbirine bağlamak amaçlanmıştır.² Kültürel ikilemleri çözebilmek için de Batılı-toprağa bağlı bir millet anlayışı benimsenmiştir. Böylece bu coğrafya, üzerinde yaşıyan insanların kan ve gözyaşıyla sulandığı ortak vatan olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, kültürel manada homojenitenin sağlanabilmesi için kültür inşasında geleneksel motifler geriye itilerek pozitivizmi temel unsur olarak kabul eden ulus ve hümanist bir milliyetçilik anlayışının kültür projesi kabul edilmiştir (Koçlar, 1998: 215-219). Nitekim 1924 anayasasının 88. Maddesinde yer alan, “Türkiye ahalişi din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur” ibaresi, Batılı-toprağa bağlı bir millet anlayışının benimsendiğinin göstergesidir (Kili ve Gözübüyük, 2006: 138). Türk kimliğinde ırksal temellerden ziyade modernleşme çizgisinin yakalanması ülküsünü Tarık Zafer Tunaya şöyle dillendirmektedir (2004: 67):

Genel olarak, milli kimlik modernleşme projesine endeksli tanımlanmış ve içeriği buna göre oluşmuştur. Atatürk’ün bütün yazılarını karıştırınız, bütün sözlerini bir bir inceleyiniz, en sevdiği, en fazla kullandığı sözcüğün medeniyet olduğunu görürsünüz. Medeniyet, medenileşmek Atatürkçü tezlerin kalkış noktasıdır.

İkincisi ise, tarih ve coğrafya tasavvurunun modernleştirici ve/veya medenileştirici şiarının tamamlayıcı unsur olarak din dışı bir proje dâhilinde yeniden şekillendirilmesidir. Bu bağlamda, resmi milliyetçiliğin siyasal ülkesi (homeland), arkeolojik ve antropolojik unsurlar çerçevesinde kimliği ve coğrafyayı yeniden şekillendirmeye çalışmıştır. Nitekim 2-11 Temmuz 1932 ve 20-25 Eylül 1937 tarihlerinde gerçekleştirilen Türk Tarih Kongrelerinde, Batı’nın beyaz/aryan/medeni insan tipine paralel olarak Türk kimliğinin coğrafi ve tarihi tahlillerinde Alpin/medeni Türk tipi insan modeli aranmıştır. Bu husus, aynı zamanda, Anadolu’da Türk varlığını meşrulaştıracak tarihsel kanıtların aranması gayretinden ileri gelmektedir. Bununla birlikte bu arayış, tarihi ve kültürel kıstaslar amil kılınarak atavatan ve anavatan vurgusuna dayalı bir coğrafya tasavvurundan ziyade; Türklüğün medeni vasıflarını keşfetmeye ve medeniyetin Türkler tarafından kurulduğunu ispata dayanmaktadır. Nitekim Türk Tarih Tezi ve Güneş Dili Teorisi gibi resmî tarih yazımında, tarih ile kültür arasındaki bağ, olan üzerinden değil; olması gereken üzerinden kurulmuş ve normatif bir çerçeveye yerleştirilmiştir.³

Son olarak, Türk milliyetçiliğinin coğrafi kodlarında Anadolu coğrafyasını merkeze alacak şekilde farklı bir kimlik-coğrafya denklemi ortaya koyan, Anadoluculuk akımı ortaya çıkmıştır. Anadoluculuk akımı, Turancılığın muğlak ve sınırları belirsiz kalan Ata vatan (Fatherland) söylemini ve resmî ideolojinin tarihi/kültürel değer/inanç sistemini göz ardı ederek, pozitivist bir usulde seyreden “Siyasal Ülke” (Homeland) kavramına karşı “anavatan” vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda Anadolucular, Turancılığı tehlikeli ve maceraperest yönüne atfen geniş bir coğrafyaya yayılan Türk kimliğini tarihi realiteden yoksun bulmuşlardır. Öte yandan resmî milliyetçiliğin Anadolu merkezli ulus-devlet anlayışını desteklemekle beraber, Batıcı/pozitivist bağlamlarına şerh düşmüşlerdir.

2. Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Tahayyülü: Remzi Oğuz Arık

Reaksiyoner bir tutuma dayanmakla birlikte, ideolojik bir dönüşümü de ihtiva eden Anadoluculuğun en önemli ideologlarından birisi şüphesiz Remzi Oğuz Arıktır. Arık, II. Meşrutiyet döneminde *İslam Mecmuası* yazarlarından Musa Kâzım, Şemsettin Günaltay, Halim Sabit gibi yazarlarla başlayan ve daha sonra Cumhuriyet döneminde Yahya Kemal, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Topçu, Mükrimin Halil Yinanç ile *Anadolu Mecmuası*’nda devam eden muhafazakâr-sağ Anadolucu geleneğin devamı olarak görülebilir. 1899’da Adana’nın Kozan ilçesinde dünyaya gelen Remzi Oğuz Arık’ın çocukluğu büyük ölçüde Balkanlar’da geçti. Balkan Savaşları’ndan sonra İstanbul’a gelen Arık, önce İzmir Sultanisi’nden, ardından İstanbul Muallim Mektebi’nden mezun oldu. Milli Mücadeleden sonra İstanbul’da çeşitli okullarda öğretmenlik yapan Arık, bu süreçte Edebiyat Fakültesi’nin Felsefe bölümünü bitirdi. Remzi Oğuz Arık 1926’da arkeoloji ve sanat tarihi üzerine ihtisas yapmak üzere devlet bursuyla Fransa’ya gönderildi ve 1931’de yurda döndü. Pek çok arkeolojik kazıda devlet komiseri olarak görev yaptı. Akademik kariyeri ve çalışmaları dışında aktif siyasetle de ilgilenen Arık, 1950’de

² Anayasanın 66. Maddesi’ne göre, Türk Devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olarak bağlı olan herkes Türktür.

³ Afet İnan, Reşit Galip Bey, Sadri Maksudi Arsal tebliğlerinin bulunduğu Türk Tarih Tezi ve Güneş Dili Teorisine ilişkin geniş bilgi için bkz. Birinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları, 2010; İkinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları, 2010.

Demokrat Parti'den Seyhan milletvekili olarak parlamentoya girdi. Ancak 1952'de partisinden istifa ederek Türkiye Köylü Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı (Sezer, 1991: 357-58). İlk gençlik yıllarında Pan-Türkist (Turancı) akımın etkisi altında kalan Arık, Fransa dönüşünde kültür, tarih ve coğrafyayı merkeze alan Anadolu fikirleriyle ilgilenmeye başladı.

Pan-Türkizm eleştirisi üzerinden hareket eden Arık'a göre, bu zamana değin hırs ve boş hayallerle büyük bir uçuruma sürüklenen Türk toplumu, artık gerçeğe uygun makul hedefler ve ilkelerle örgütlenmelidir ki; bu anlamda Anadolu hareketi, Türk kültürüne kalben bağlı olmakla beraber Türkiye coğrafyası ekseninde bir millet tahayyülünü öngörmektedir (Topçu, 1999: 32).

Arık'ın millet tasavvurunda en net bir şekilde göze çarpan şey, milletin coğrafya ile ilişkilendirilmesidir. *Millet* mecmuasında yayınlanan "Coğrafyadan Vataana" adlı makalesinde toplumların bir kimlik kazanmasındaki en önemli hususun, üzerinde yaşanan coğrafyaya anlam kazandıracak ve toplumsal şura kazanacak şekilde ortak bir mücadele tarihinin mevcudiyeti olduğunu iddia eder.⁴ Bu bağlamda Arık'ın milliyetçilik anlayışında belirgin iki unsur, ortak vatan şuuruna sahip millet ve müşterek tarihtir. Arık millet ile coğrafyanın kaderini özdeş kılp, tezini şu sözlerle açıklamaktadır (1969: 11):

Prehistoryanın, proto-historyanın yerleşmiş insanı, toprağına tesadüfen eliyle geldi, yerleşti. Buna şüphe yok. Onu toprağına bağlayan ilkin midesi idi. Buna da şüphe yok. Ne zamanki bu insanlar, bu toprak üstünde sağladıkları menfaate eş, hatta üstün menfaatleri kendilerine vadeden, temin eden yurtlara, kendi topraklarını tercih edecek yeni bir anlayışa kavuşurlar, işte vatan o zaman doğuyor demektir. Kendimize madde olarak menfaat temin etmediğı zaman bile, yolunda can verilecek toprak: İşte vatan budur!

Arık, düşünce hayatı boyunca ırkçılığı reddetmekle beraber, Anadolu'daki hâkim unsurun, Türkiye'ye de adını veren Türkmen kütlesi olduğunu ifade etmektedir. Bu düşünceyi, Anadolu hareketi içerisindeki bütün düşünürlerde bulamayız. Bu noktada, Türkiye dışında yaşayan Türklerin varlığının tam anlamıyla inkâr edildiğini söylemek güçtür. Türkiye dışındaki Türkler, akraba olarak anılsa da esas itibarıyla "Türk", Anadolu toprağına yaşayan ve millet haline gelmiş topluluğun adı olarak geçmektedir. Netice itibarıyla, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Turancılık, odak noktaları itibarıyla Anadolu'yu almamış ve anavatanın ihmeline sebebiyet vermiştir. Burada, yaşanan düş kırıklıkları ile örülü bir endişe de ortaya çıkmaktadır (Arık, 1969: 41): Anadolu insanının artık boş ve imkansız hedeflerle var olan enerji ve zamanını harcamasının makul hiçbir gerekçesi bulunmamaktadır.

"Milliyet İdeolojisi" adlı makalesinde Arık, milliyetçiliğı "en keskin fikir manzûmesi" olarak nitelermekte ve onu dünyevi bir dine benzetmektedir (aktaran Topçu, 1992: 41). Bu bağlamda milliyetçiliğı iki açıdan incelemektedir: Birincisi, verili ve ön kabulü oluşturan insanı, vatani ve diğer millettaşlarıyla bir bağ ile bağlayan statik unsurlar; ikincisi ise, dil birliğı, iktisat birliğı gibi milletperverliğin tahakkukunu sağlayan dinamik unsurlar (Bülbül, 2006: 74). Buna ilaveten, topluma bilim ve tekniğin veremediğı "mukaddes değerler" de milliyetçilik tarafından verilmektedir. Bu noktada milliyetçilik mistik bir nitelik kazanmakla beraber materyalist algının yarattığı boşluğu doldurmaktadır. Arık'ın milliyetçilik perspektifi, saldırgan ve emperyal bir dürtüyü reddeder ve barış tesis edicidir. Bunun yanı sıra, vatanın ve milletin her türlü tehlikeden korunması, arındırılması, gelişiminin sağlanması için de bireylerden fedakârlık beklemektedir (Arık, 1969: 48).

Arık, Türkiye'de milliyetçiliğın beş evrede gerçekleştiğini savunmaktadır (1969: 50- 71). Birinci merhale, Tanzimat ile birlikte başlamakla birlikte, tam anlamıyla milliyet şuurundan yoksundur. İkinci merhalede ise milliyetçilik, II. Meşrutiyet'le başlayıp Kurtuluş Savaşı'yla nihayet bulmakla beraber içte ve dışta savunma reflekslerinin geliştiğı bir dönem olarak algılanmaktadır. Üçüncü merhale, kitap milliyetçiliğı olarak adlandırılan yabancı kaynaklardan mülhem fikirlerin yer aldığı milliyetçilik olarak göze çarpmaktadır. Tereddütleri bünyesinde barındıran dördüncü merhalenin ardından Kurtuluş Savaşı'nın pahalı sonuçları üzerinden gelişen "Anavatan merkezli" bir milliyetçilik şuru beşinci merhale olarak biçimlenmiştir. Buna ilaveten Arık, Türk milliyetçilerine "çağın şövalyesi" misyonunu da yüklemektedir. Bu misyon aslında çok da yabancı olduğu bir misyon değildir. Verilmek istenen mesaj, sadece kendi saadetini değil, diğer milletlerin de saadetini ve huzurunu tesis için mücadele etme

⁴ Makale, MEB tarafından 1969 yılında Arık'ın diğer makalelerinden bulunduğu kitap olarak neşredilmiştir. Bkz. Arık, 1969.

idealidir. Bu aynı zamanda Arık'ın şuuraltında Nizam-ı Âlem düsturunun da muhafaza edildiği şeklinde yorumlanabilir.

3. Milli Tarih ve Coğrafya

Erken cumhuriyet döneminin en çok tartışılan mevzularından biri milli tarihin miladı ve aktörleri üzerine olmuştur. Nitekim önceki bölümlerde farklı vesilelerle değindiğimiz üzere tarih, modern devletler ve ideolojiler açısından siyasi ve toplumsal politikalara meşruiyet kazandıracak temel unsurlardan biri olarak görülmektedir.

Bu bağlamda Anadolu akımının genel itibarıyla “Anadolu” merkezli düşünce sistemi, tarih tasavvuruna da doğal olarak sirayet etmiştir. Sıradan bir toprak parçasının tarihsel bir anlam yüklenerek vatanlaşması merhalesinde kilometre taşı olarak görülen tarih mefhumu Arık tarafından; “hatıralar yumağı” ve “toplumların hafızası” olarak nitelendirilmiştir (1969: 9-12). Mamafih, yaşanılan toprak parçası üzerinde toplumsal hafızanın en güçlü ve en diri kaldığı milletler yaşama hakkını elde etme yanında, bu sayede o toprağı temellük hakkına da sahip olurlar. Daha önce de ifade edildiği üzere, Türkler Anadolu’da tarihsel varlıklarının neticesinde bir millet hüviyeti kazanmışlardır. Anadolu’ya geldiklerinde burada yaşayan diğer etnik gruplarla kaynaştıkları varsayımı reddedilmese de, hâkim unsurun göç eden Türkmenler olduğu ve diğerlerine de rengini verdiği vurgusu belirgindir. Anadolu Selçuklu Devleti’nin Anadolu topraklarına barış ve huzuru getirmesi, azınlıklara var olma ve yaşama hakkının verilmesi bağlamında dünyaya bir model olduğu savunusu da Arık’ta ön plana çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra Arık, resmî milliyetçiliğin aksine İslam’ın, Türk milletinin şekillenmesinde büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ancak daha sonra İslamcı-Türkçü sentezlere benzer şekilde İslam ile Türklük arasında karşılıklı etkileşimi de ihmal etmemektedir. Yani İslam’ın Türklere nevi şahsına münhasır bir kimlik bahşettiği, fakat buna mukabil bu kimlik sayesinde İslam’ın da altın çağını yaşadığı savunulmuştur. Bu bağlamda Arık, bir coğrafyada mukim olmak ve o coğrafya ile kurulacak sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkiler doğrultusunda toplumların millet olabileceğini salık vermiştir. Daha da önemlisi, cansız ve tarafsız olan toprak parçasının, tarihi/kültürel hafızanın kılavuzluğuyla milli bir isim, nam, şan ve anlam kazanacağını ifade etmiştir (Arık, 1969: 5).

SONUÇ

Milliyet ve milli tarihin miladı ve tanımı noktasındaki tartışmalar ile şekillenen milliyetçiliğin, somut olarak bir bünyede varlığı, coğrafyadır. Bu husus, bir insanın biyografik hikâyesinde iradi olarak ortaya koyduğu eylem ve hareket kabiliyetinde beden rolü ve işleviyle doğru orantılıdır. Dolayısıyla, milletlerin biyografik hikâyelerinde tarih ve coğrafya, kendi kaderlerinin ve eserlerinin tecessüm ettiği milli kimliğe tekabül etmektedir. Nitekim “ben kimim” sorusunun cevabı, büyük ölçüde “nereden geldim” sorusuna bağımlı kalmaktadır. Dolayısıyla, tarafsız ve nötr olan bir coğrafyanın nasıl şekillendiği milletlerin kültürlerine dair ipuçlarını, ne zaman şekillendiği ise mazilerine (tarih) dair verileri bize kazandırmaktadır.

Bu bağlamda, Remzi Oğuz Arık’ta “Anadolu” merkezli bir millî kimlik tasarımı göze çarpmaktadır. Arık, Türklerin Orta Asya tarihlerini reddetmemekle birlikte Türkleri kültürel ve tarihi bir millet yapan temel unsurun Anadolu coğrafyası olduğunu ileri sürmektedir. Anadolu’ya gelen Türkmen göçünün yerleşik hayata geçerek burada hâkim unsur olup, millet haline geldiği anlatısı ön plana çıkmaktadır. Arık için de milliyetçiliğin halka dayalı olması özellikle kültürel devamlılık için önem arz etmekle birlikte, ona göre toplumsal hafıza üzerinde yaşanan coğrafyanın müşterek mücadeleyle bir “vatan” haline getirilmesi daha önemli görülmektedir. Milli kültürün ve milli tarihin miladı da “vatan şuurunun” kazanıldığı andan başlatılmaktadır. Bunun dışında oluşturulacak herhangi bir “anavatan merkezi” ve topluma yüklenecek misyon toplumun realitesi ile uygun olmayıp, toplumu felakete ve uçuruma sürükleyecektir. Türk milliyetçiliğin geçirdiği merhalelerde bu acı tecrübeler yaşanmıştır. İslam, Arık için de milli kültürün başat unsurlarından biri olarak görülmektedir. Nitekim “Müslüman Türkmen” vurgusu Anadolu’da Türklerin milletleşmesinde büyük bir önemi haizdir. Arık’ın “Anadolu” merkezli milliyetçilik tasarımı Pantürkizm ve Panislamizm gibi irredentist düşüncelerden vazgeçildiği söylenebilir. Çünkü milliyetçilik toplumun içerisinde ve toplumlar arasında barışı ve huzuru tesis eden milletperverlik olarak görülmektedir. Arık’ın bu düşüncesine şerh düşülecek tek nokta Türk milliyetçilerine yüklediği mazlum ve adalet bekleyen toplumlara yardım elini uzatan ve dünyada barışı

tesis eden “şövalye ruhudur.” Millet harcında, kültür kadar soy-Türkçü çağrışımına da yer veren Arık’ın bu düşüncesinde ırkçılıktan ziyade Anadolu’nun Türkler tarafından vatanlaştırıldığı ve Türklerin bir millet olduğu varsayımı yatmaktadır. Bununla birlikte, Arık’ın milliyetçiliğinde, Milli mücadele döneminde yaşanan toplumsal travmalara karşı reaksiyoner bir tutum ve tavrın payı olduğunu kabul etmekle birlikte coğrafya ile tarihin harmanlanması üzerine kurulu bir mistifikasyon, onu Anadolu akımı içerisinde diğerlerinden farklı kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, B.** (2007), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (çev.) İ. Savaşır, Metris yayınları, İstanbul.
- ARIK, R. O.** (1955), *İdeal ve İdeoloji*, Burhan Kitabevi, İstanbul.
- ARIK, R. O.** (1969), *Coğrafyadan Vatana*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Birinci Türk Tarih Kongresi Konferans Müzakere Zabıtları* (İkinci Baskı). 2010, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BOYARİN, Jonathan** (1994), Space, Time, and the Politics of Memory. In J. Boyarin (Ed). *Remapping Memory The Politics of TimeSpace*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1-38.
- BÜLBÜL, Özlem** (2006), *Remzi Oğuz Arık ve Cultural Nationalism In Turkey*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- CALHOUN C.** (2009), *Milliyetçilik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- DURGUN, Ş.** (2014). *Ulus İnşâsı ve Milliyetçilik*. Ankara: A Kitap Binyıl Yayınevi, 47, 66, 73-75.
- İkinci Türk Tarih Kongresi Konferans Müzakere Zabıtları* (İkinci Baskı). 2010, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KİLİ, S. ve Ş. GÖZÜBÜYÜK** (2006), *Senedi-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul.
- KOÇLAR, B. ve Ş. DEMİR** (1999), *Hukuk Alanında Osmanlıcılık Düşüncesi 1839-1871*, (Ed.) Güler Eren, *Osmanlı, C. 7*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- SEZER, H. E.** (1991), "Remzi Oğuz Arık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3.
- ÖZKIRIMLI, U.** (2008), *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- TUNAYA, Z. T.** (2004), *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TOPÇU, Ümmühan Bilgin** (1999), *Anadoluculuk Hareketi ve Türk Edebiyatına Etkileri*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- YÜCEL, Gökberk** (2016), *Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde Mekân*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.